

УДК 378.147.091.33-027.22:793.7:[37.091.12:005-051:379.8].
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/46-1-13>

Ірина КОНДРАТЕНКО,
orcid.org/0000-0002-5853-6292
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач кафедри мистецьких дисциплін
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна) kondratenko.choir@gmail.com

ВОКАЛЬНИЙ ГУРТОК ЯК ФОРМА КУЛЬТУРНОГО ПРОСВІТНИЦТВА СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті актуалізовано проблему культурного просвітництва студентської молоді, яка навчається за спеціальністю 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності». На відміну від закладів вищої освіти культурно-мистецького спрямування, наголошено на важливості впровадження музичних дисциплін для здобувачів-менеджерів регіональних ВНЗ та їх безпосереднього залучення до роботи творчих колективів. З огляду на зазначене студентський вокальний гурток охарактеризовано як середовище нетворкінгу, комунікації та музично-виконавського досвіду. Аргументовано, що у процесі підготовки конкурентоспроможного фахівця, який має перспективи працевлаштування у різних, часом не споріднених між собою галузях соціокультурної сфери, визначальним є синтез менеджменту, мистецтвознавства, а також професійного володіння одним із видів мистецтва.

Підкреслено, що сучасний менеджер соціокультурної діяльності має виховувати художній смак, відрізняти змістовні твори від китчу, а також відстоювати власне бачення деяких мистецьких явищ всупереч політиці та суспільній думці. На прикладі вокального гуртка «UNIVERSITY» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка продемонстровано як широкий репертуарний діапазон колективу (номери з опери «Іоланта» П. І. Чайковського, колядки слов'янської та західної традиції, українські народні пісні, твори естрадного жанру), так і розмаїття проєктів та способів самовираження (виступи в холі університету, запрошення до прямого ефіру Українського радіо, розміщення відеозаписів у пабліках, участь у конкурсах та фестивалях виконавської майстерності). За допомогою аналізу результатів опитування засвідчено, що студенти-менеджери отримали відчутну користь від занять вокального гуртка та обміну думками з його учасниками.

Ключові слова: студентський вокальний гурток, музичне мистецтво, менеджер соціокультурної діяльності, музично-виконавський досвід, опера «Іоланта» Петра Чайковського, колядки, фестивалі та конкурси виконавської майстерності.

Iryna KONDRATENKO,
orcid.org/0000-0002-5853-6292
Candidate of Study of Art,
Senior Lecture at the Department of Art Disciplines
T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Collegium”
(Chernihiv, Ukraine) kondratenko.choir@gmail.com

SINGING CLUB AS FORM OF CULTURAL EDUCATION FOR STUDENT YOUTH

In this article we have outlined a problem of cultural education for student youth, who get training on program 028 “Management of social and cultural activity”. Although the educational institution does not belong to higher educational institutions of cultural and artistic profile, an importance of implementation of specialized music disciplines in educational curricula for future managers in regional educational institutions and their engagement into the work of creative teams was emphasized. In view of the above, student singing club was defined as community of networking, communication and experience of musical performance. It was attested that a synthesis of management, art history and expertise in the performing art is crucial for professional training of a competitive specialist, who has prospects for employment in different domains which are often unconnected to each other.

It was also emphasized, that a modern manager of social and cultural activity should develop his or her artistic taste to be able to distinguish substantial artworks from the kitsch, and also in order to be able to stand for his or her own view of some artistic phenomena regardless to political and public opinion's lobby. The example of singing club “UNIVERSITY” of Taras Shevchenko National University “Chernihiv Collegium” displays both club's broad repertory scope (choir from opera “Iolanta” by Peter Tchaikovsky, carols of Eastern and Western European traditions, Ukrainian folk songs, programs for stage shows), and variety of projects and means of self-expression, as performance in the university's lobby, going live in Ukrainian radio, placement of records in different publics, participation in contests and festivals of musical performance. The results of the survey have testified that students who study management experienced a considerable benefit from taking part in the singing club and exchanging views with its participants.

Key words: student singing club, music art, manager of social and cultural activities, experience of musical performance, lyric opera “Iolanta” by Peter Tchaikovsky, carols, festivals and contests of performing.

Постановка проблеми. Успішна реалізація сучасного менеджера соціокультурної діяльності (далі – СКД) виявляється у багатопрофільних галузях, які є не спорідненими між собою. Бакалаври означеної спеціальності можуть займати посади в різних установах соціокультурної сфери, зокрема у закладах освіти та культури (Освітньо-професійна програма НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2020: 7–8). На нашу думку, працевлаштування в останніх передбачає не тільки ґрунтовну обізнаність у різних видах мистецтв, але й професійне володіння одним із них. Отже, ознайомлення зі специфікою роботи творчого колективу набуває виняткової актуальності у процесі становлення здобувачів спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності», які навчаються у Національному університеті «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка і здебільшого не мають довузівської музичної підготовки. Задля цього їм було запропоновано долучитися до вокального гуртка і студентської культурно-просвітницької діяльності.

Аналіз досліджень. Нині існує значна кількість інформативних джерел, які присвячені особливостям підготовки майбутніх менеджерів соціокультурної діяльності у закладах вищої освіти. Натомість висвітлення цього аспекту у ракурсі формування готовності таких фахівців до роботи з музичним колективом (зокрема, вокальним) потребує нових наукових розвідок. Це пояснюється тим, що вектори взаємодії менеджера СКД із формаціями різного виконавського профіля, а саме академічними, народними, естрадними, професійними, самодіяльними і навчальними, суттєво відрізняються один від одного. Так, у працях видатних хормейстерів старшого покоління Анатолія Лашенка (Лашенко, 2007), Костянтина Пігрова (Пігров, 1976), Петра Чеснокова (Чесноков, 1961), попри різнобічний аналіз елементів вокально-хорової роботи, питання менеджменту висвітлено фрагментарно. З огляду на аналіз сучасних наукових розробок питання адміністрування у вокальних колективах із позицій менеджменту порушують Ганна Карась (Карась, 2009–2010), Наталя Сулаєва (Сулаєва, 2011), Оксана Яненко (Яненко, 2012), Сергій Савенко (Савенко, 2021). Серед праць російських авторів відзначимо публікацію Олександри Крилової (Крылова, 2013); також надзвичайно цікавий погляд на проблему пропонують Борис Тараканов та Антон Федоров у спільному науково-популярному виданні (Тараканов, Фёдоров, 2019).

Мета статті полягає в обґрунтуванні культурно-просвітницького значення вокального гуртка для студентів, які не мають спеціалізова-

ної музичної освіти (на прикладі бакалаврів спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка).

Виклад основного матеріалу. Освітній процес у закладах вищої освіти є спрямованим на формування мистецьких кадрів, що виявлятимуть креативність, фахову гнучкість та підвищену адаптивність. Останнім часом визначився стійкий попит на універсальних працівників, які, окрім вузько-спеціалізованої підготовки (менеджер соціокультурної діяльності, вчитель музичного мистецтва, викладач мистецьких шкіл тощо), не тільки забезпечуватимуть організацію творчих проєктів, але й за виробничою необхідністю братимуть у них активну участь як артисти-виконавці. Студенти, які мають початкову або базову спеціалізовану мистецьку освіту, становлять меншість із числа здобувачів спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності», тому задля культурного просвітництва для них вводяться як окремі дисципліни, що пов'язані з музичним мистецтвом, так і гурткова робота.

Міждисциплінарний розвиток спеціальності 028 пояснюється відповідними запитами сучасного суспільства та об'єктивними чинниками. На відміну від менеджера СКД, професії вчителя музики або академічного музиканта-виконавця є менш престижними та високооплачуваними на ринку праці. Значні витрати часу на тріступеневу спеціалізовану освіту (мистецька школа – коледж – ЗВО), необхідність придбання вартісних музичних інструментів та обладнання, а також скорочення кількості вакансій і вимушені простої під час пандемії «гальмують» цих фахівців. Як наслідок, суттєво зменшилась кількість вступників на виконавські та музично-педагогічні спеціальності, багато студентів не завершують повного курсу навчання й орієнтуються на іншу діяльність, також виникають питання стосовно професійної адаптації випускників останніх років. Натомість молоді менеджери соціокультурної діяльності мають поверхове уявлення про специфіку музичного мистецтва. Все це наводить на думку про необхідність підготовки універсальних працівників у сфері освіти та культури. За наявності відповідного досвіду і навичок такі фахівці спроможні ефективно вирішувати адміністративні, ділові та творчі питання, а також просувати музичні колективи й формувати аудиторії навколо них навіть в умовах карантинних обмежень. Це закономірно, адже виклики сьогодення стимулюють розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, а це відображає сучасні тренди в культурі загалом та музичному виконавстві зокрема.

Ми ставимо за мету скерувати освітній процес на формування конкурентоспроможних здобувачів, працею яких у майбутньому стане саме творча діяльність, і всіляко допомогти «обійти підводні камені» у ній. Отже, позначимо три можливі шляхи. Перший полягає в тому, що після завершення навчання представники творчих професій стикаються з жорсткою конкуренцією на ринку праці. Маючи обмежений досвід, виконавці, вчителі музики та менеджери СКД зазнають істотних труднощів у працевлаштуванні (до речі, цьому питанню українські ВНЗ досі не приділяють належної уваги). Другий аспект стосується виступів музичних колективів поза межами «рідної» сцени, а також поведінки керівника у формажорних обставинах. За відсутності ретельно продуманих кроків, які стосуються організації і розподілу репетиційного часу, планування концертного графіка, встановлення контактів, створення інформаційної підтримки власних проєктів і навіть незапланованої заміни учасника колективу або концертних номерів може виникнути безліч проблем. Їх наслідки відомі всім: професійне вигорання, психологічні зриви, прагнення опанувати додаткову професію, що не пов'язана з роботою в мистецькій і музично-педагогічній сферах. Отже, очевидно, що процес підготовки вчителя або музиканта-виконавця має передбачати вивчення специфіки роботи менеджера соціокультурної діяльності, і навпаки.

Третій аспект, який актуалізує запропонований вектор дослідження, впливає зі становища професійного музичного мистецтва в сучасній культурі. Не викликає заперечення той факт, що академічне виконавство в Україні залишається «в тіні», а кітчеві проєкти стають найбільш відвідуваними і фінансованими. Саме тому для того, щоб музична класика вивчалася, побувала і виконувалася, сучасним управлінням соціокультурної сфери доводиться відстоювати власну позицію, а здатність піти на ризик підвищує авторитет цієї професії. «Менеджмент артистичний, тобто концертні директори – це фах, котрий зараз на вагу золота. Таких людей мало, і вони дорого коштують» (Крылова, 2013: 1840).

Розв'язання окресленої проблеми ми вбачаємо тільки через взаємовплив трьох галузей знань, а саме менеджменту, мистецтвознавства і професійного володіння одним із видів мистецтв. Подібно до закладів вищої освіти культурно-мистецького спрямування, у регіональних класичних університетах також необхідно організувати відповідну підготовку менеджерів СКД і сформулювати відповідні компетенції у молодих учителів

музичного мистецтва та музикантів-виконавців. Такі напрями можуть бути різними. Зокрема, це може бути участь у вокальному гуртку, про що йтиметься далі.

Автор публікації з вересня 2020 року є організатором та керівником вокального гуртка “UNIVERSITY” на факультеті дошкільної, початкової освіти і мистецтв Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Учасники відвідують репетиції двічі на тиждень у визначений час, беруть участь у концертах, фестивалях і конкурсах. На нашу думку, разом із практикою співу молоді менеджери отримують професійний досвід. Так, окрім організаційних (планування, розподіл часу), виконавсько-технічних (робота над творами, виховання вокально-інтонаційної культури, налаштування апаратури) і режисерських аспектів (побудова програми, розміщення на сцені, презентація виступу), у роботі студентського вокального гуртка часто обговорюються інші ситуації. Вони стосуються створення оригінальних проєктів в умовах карантину (включаючи online та open air), залучення нових учасників та слухачів за допомогою нетворкінгу (нових форм і неочікуваних практичних рішень), а також реалізації проєктів. Як наслідок, комплексний аналіз надзвичайно широкого кола проблем дає змогу здобувачам оцінити власні можливості як майбутніх управлінців у сфері культури.

Перспективні напрями трудової діяльності випускників (менеджер у сфері культури та відпочинку, завідувач молодіжного центру, керівник студії, колективу (за видами мистецтва і народної творчості), організатор концертів і лекцій, культурорганізатор дитячих позашкільних заходів тощо) насправді є тісно пов'язаними з вокальним мистецтвом, оскільки ансамблі та хори здебільшого функціонують на базі освітніх і культурно-мистецьких установ. Отже, є підстава стверджувати, що менеджер, який не брав участі у виступах студентського колективу і не побував на мистецькій «кухні», матиме відчутну прогалину у своїй діяльності через відсутність комунікації в артистичному середовищі. Ця своєрідна субкультура потребує знань психології митця, розуміння природи музики, почуття стилю, а також спеціальних навичок, таких як володіння співацьким голосом, пантомімою, нотною грамотою. Отже, вокальний гурток постає тим оптимальним і доступним середовищем, де кожний може збагатитися практикою спілкування і навчитися творчо взаємодіяти з іншими учасниками.

Крім того, вокально-хорове виконавство (особливо дитячо-юнацьке і самодіяльне) є найбільш

поширеним видом колективного музикування сьогодні. Будучи першоосною музичної культури, спів постає виразником менталітету українського народу, його душею і біографією. Відомо, що репертуарний звід кожного колективу віддзеркалює запити суспільства через виконання музики певного тематичного спрямування. У зв'язку з подіями останніх років патріотичні і фольклорні композиції посідають чільне місце на українському арт-ринку, але паралельно спостерігаються вилучення і маргіналізація російськомовних творів. Водночас варто відзначити, що "UNIVERSITY" ініціював виконання шедеву світової спадщини. Так, до 130-річчя створення опери Петра Чайковського «Іоланта» було виконано жіночий хор «Ось тобі лютики, ось васильки» мовою оригіналу і розміщено відеозапис на сайті університету. На цьому прикладі гуртківці з числа майбутніх менеджерів пересвідчилися в тому, наскільки важливо не тільки рухатись «у ногу з часом», але й неупереджено ставитися до надбань інших культур.

Зауважимо, що на прикладі "UNIVERSITY" яскраво простежується діяльність експертного характеру. Так, об'єктами аналізу для менеджерів СКД стали кількісний і якісний склад співаючих, професійні якості керівника, матеріально-технічна база (наявність обладнаних приміщень для репетицій і концертних виступів, костюмів, освітлення, мікрофонів, настроеного роялю тощо). У подальшій професійній діяльності майбутнім управлінцям украї важливо прогнозувати ефективність роботи колективу, яка залежить від його інформаційного просування. Стараннями гуртківців оновлюються сторінки в соцмережах, створюються тематичні блоги, вчасно анонсуються події, поширюються фото та відеозаписи. Менеджери успішно застосовували PR-технології. Так, на свято Миколая "UNIVERSITY" запросили до студії Українського радіо. Учасники гуртка привітали слухачку аудиторію з новорічними святами і виконали колядки слов'янської та західної традицій у прямому ефірі.

Проте чи не найбільш складним обов'язком управлінця соціокультурної сфери залишається піклування про згуртованість членів колективу. У реальному житті менеджер має вирішувати конфліктні ситуації, контактувати з різними людьми, а також організувати конструктивне дозвілля у спільноті, якою керує. В "UNIVERSITY" побутують такі традиції, як привітання іменинників співом Многоліття, відзначення дати заснування колективу, організація рекреаційних заходів, зокрема подорожей, екскурсій, відпочинку на природі, чаювань після виступів.

У розрізі нашої публікації не зайвим є наведення інших аргументів щодо культурно-просвітницької ролі вокального гуртка, які висловили менеджери соціокультурної діяльності в ході опитування.

1) *Зміцнення здоров'я.* Організоване дихання під час співу впливає на інтенсивність процесів обміну речовин, покращує стан серцево-судинної системи, підвищує загальний тонус організму та опірність застудним захворюванням. Вокальне навантаження допомагає позбутися зайвих калорій, чим компенсує наслідки малорухливого способу життя більшості сучасних управлінців.

2) *Нормалізація психічного стану.* Керування у соціокультурній сфері має високий рівень відповідальності, а постійна робота на емоціях може привести до невротизації та психологічного виснаження. Колективний спів допоможе зняти стрес, відволіктися, перевтілитися, внутрішньо відпочити.

3) *Виховання волі, відповідальності і трудової дисципліни.* Відвідувати вокальний гурток потрібно регулярно і наполегливо, подібно до тренувань у спортзалі або занять на мовних курсах. Новий для менеджера рід діяльності дасть змогу вибудувати індивідуальний тайм-менеджмент, вирішити проблему із запізненнями, привчить «включатися» за командою. Як наслідок, майбутній керівник соціокультурної сфери звикатиме до чіткого строку виконання завдань і зможе протидіяти такому негативному явищу в сучасному діловому середовищі, як прокрастинація.

4) *Почуття колективізму.* Робота у вокальному гуртку виховує узгодженість і «почуття плеча», як це спостерігається у спортивних командах і цехах підприємств. Кожний учасник має прислухатися до сусіда по партії, інакше звучання його голосу виділятиметься серед інших.

5) *Розвиток математичних здібностей.* Під час запам'ятовування нотного тексту розвивається логічне та структурне мислення. У професійній діяльності менеджери оперують комп'ютерними технологіями, числами і грошовими розрахунками, тому музичні вправи матимуть відчутну користь.

6) *Розвиток мови і пам'яті.* Хто займається вокалом, той легко збагачує словниковий запас, а також паралельно із засвоєнням іншомовних творів вивчає іноземні мови.

7) *Розвиток комунікативних навичок.* Терпіння, посидючість, уміння вислухати і зрозуміти є цінними якостями сучасного менеджера СКД. Учасник вокального гуртка стає свідком спільної перемоги, щирої похвали і дружніх стосунків; він запам'ятовує дотепні жарти, ділиться цікавими історіями, знайомиться з новими людьми. Все це

сприятиме появі нових соціальних зв'язків, які в подальшому можуть перерости у ділові та партнерські контакти.

8) *Розв'язання конфліктних ситуацій.* Непорозуміння і поведінкові хиби у творчому колективі стають помітними всім, отже, дають привід замислитися та уявити себе у схожій ситуації. З практики відомо, що управлінці-конфліктологи користуються величезним авторитетом у своїх підопічних.

9) *Можливість запам'ятати себе в ролі підлеглого.* Здатність прислухатися до вказівок диригента й адекватна реакція на його зауваження дадуть змогу викоринити пиху і зарозумілість.

10) *Загальнокультурна обізнаність.* У процесі засвоєння творів різних жанрів, стилів і напрямів менеджер соціокультурної діяльності розвиватиме почуття мистецького смаку. Такий керівник не просуватиме кітч і зможе уникнути одноманітності або стильового дисонансу під час створення власних проєктів.

За допомогою матеріалів інтерв'ювання розроблено анкету, яку було запропоновано студентам спеціальності «Менеджмент соціокультурної діяльності» наприкінці першого семестру занять у вокальному гуртку.

1) Чи є вокальний гурток “UNIVERSITY” формою культурного просвітництва для студентів Вашої спеціальності? (так/ні)

2) Чи бажаєте Ви надалі професійно займатися вокалом? (так/ні)

3) Зазначте труднощі під час вивчення репертуару (дуже складно/складно/порівняно легко/дуже легко)

4) Чи мали Ви виконавську практику до занять у вокальному гуртку? (так/ні)

5) Чи вдалося Вам переосмислити страх перед публікою під час виступів “UNIVERSITY”? (так/ні)

6) Яким чином участь у вокальному гуртку впливає на Ваш фізичний та внутрішній стан? (бадьорить, заспокоює, хвилює, пригнічує)

7) Чи з'явилися у Вас друзі серед інших учасників гуртка? (так/ні)

8) Чи Ви готові стати менеджером організації, у якій є вокальні колективи? Чи вже працюєте? (так/ні)

9) Що таке кітч? Відповідь обґрунтуйте.

10) Позначте перспективи розвитку “UNIVERSITY”. Відповідь обґрунтуйте.

Відповіді респондентів відобразили свідоме бажання професійно займатися співом і засвідчили позитивний результат анкетування. Щодо останніх двох питань, то кітч трактувався ними як «мистецький ширпотреб», «халтура», «дешевка», «квазі-культурний мотлох», а головною стратегією розвитку вокального гуртка “UNIVERSITY” студенти-менеджери вважали спонсорство з боку керівництва тих установ, де колектив регулярно виступає. Дехто справедливо сказав про необхідність закупівлі нових аксесуарів і багаторівневих мікрофонів; також висувалися пропозиції щодо здійснення концертних подорожей у рамках університетських обмінів, які дадуть змогу культурно збагатитися і знайти підтримку. Щоправда, карантинні реалії поки що не дають змоги втілити ці задуми в життя.

Висновки. Проведене дослідження дало можливість пересвідчитися в культурно-просвітницькому значенні вокального гуртка “UNIVERSITY”. Також відзначено, що здобувачі спеціальності «Менеджмент соціокультурної діяльності», попри наявність серед них незначної кількості осіб із музичною освітою, мають вокальні здібності і бажають їх розвивати.

Важливим аспектом функціонування вокального гуртка, звичайно, є його підтримка з боку адміністрації Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. По-перше, вона базується на створенні відповідного культурно-просвітницького простору, пропагуванні професійного мистецтва і позитивному ставленні професорсько-викладацького складу. По-друге, важливу роль відіграють заохочення, зокрема вияв слухацької симпатії, додаткові бали, нагородження грамотами, дипломами, призами. Результати першого семестру дають змогу дійти висновку, що ентузіазм “UNIVERSITY” отримав схвальні відгуки і має перспективу, оскільки виявився стимулом до підвищення рейтингу успішності (Положення про порядок призначення і виплату стипендій студентам, аспірантам і докторантам НУЧК, 2019: 21). Отже, залучення до участі у вокальному гуртку формує студентів-менеджерів обізнаними і діяльними фахівцями, які спроможні оперувати надзвичайно цінними ресурсами, зокрема людськими, фінансовими, творчими.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вокальний гурток “UNIVERSITY”. Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка : вебсайт. URL: <http://chnpu.edu.ua/lecterns/primaryeducation-lectern/274-department-of-musical-art> (дата звернення: 28.12.2021).

2. Карась Г. О. Володимир Луців – менеджер українського мистецтва (рефлексії з нагоди 80-річчя митця). *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Серія: Мистецтвознавство.* 2009–2010. Вип. 17–18. С. 18–23.

3. Крылова А. В. Менеджмент творческой деятельности как научное направление в музыкальном вузе. *Фундаментальные исследования*. 2013. № 10. С. 1838–1841.
4. Лашенко А. М. З історії київської хорової школи : монографія. Київ : Музична Україна, 2007. 187 с.
5. Освітньо-професійна програма «Менеджмент соціокультурної діяльності» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності» напряму знань 02 «Культура і мистецтво» : затв. Наказом ректора від 31 серпня 2020 року № 260. *Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка* : вебсайт. URL: <https://drive.google.com/file/d/11btKXi2piyqxQpwZ2SzMcTHpY4r4q8Rc/view> (дата звернення: 28.12.2021).
6. Пігров К. С. Керування хором : підручник. Київ : Музична Україна, 1976. 235 с.
7. Положення про порядок призначення і виплату стипендій студентам, аспірантам і докторантам : затв. Наказом ректора від 26 грудня 2019 року № 378. *Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка* : вебсайт. URL: https://drive.google.com/file/d/1p1JxCmwwl2ee542EU9Tssf_wB90QeGV/view (дата звернення: 28.12.2021).
8. Савенко С. М. Конкурсно-фестивальні форми хорової творчості: традиційні моделі та сучасні тенденції : автореф. дис. ... канд. наук мистецтвознавства : спец. 17.00.03. Одеса, 2021. 16 с.
9. Сулаєва Н. В. Основні підходи до менеджменту неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах вищих педагогічних навчальних закладів. *Витоки педагогічної майстерності*. Полтава : Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, 2011. С. 256–263.
10. Тараканов Б. И., Фёдоров А. В. «Хор вам в помощь!», или Занимательное хороведение. Как в наше время создать хор и не сойти с ума : учебное пособие. 3-е изд. Москва : Российский государственный гуманитарный университет, 2019. 408 с.
11. Чесноков П. В. Хор и управление им. 3-е изд. Москва : Государственное музыкальное издательство, 1961. 240 с.
12. Яненко О. К. Хорове мистецтво як засіб формування мобільного фахівця-музиканта. *Молодь і ринок*. 2012. № 10 (93). С. 163–166.

REFERENCES

1. *Vokal'nyi hyrtok "UNIVERSITY"*. [Vocal club "UNIVERSITY"]. *T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"* : website. URL: <http://chnpu.edu.ua/lecterns/primaryeducation-lectern/274-department-of-musical-art> (last accessed: 28.12.2021). [in Ukrainian]
2. Karas' H. O. *Volodymyr Lutsiv – menedzher ukrains'koho mistetstva refleksii z nahody 80-richa mitsya* [Volodymyr Lutsiv as a Manager of Ukrainian Art (reflections on the occasion of the 80th anniversary of the artist)]. *Newsletter Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. Ser. Art History*. 2009–2010. Vol. 17–18. P. 18–23. [in Ukrainian]
3. Krylova A. V. *Menedzhment tvorcheskoi deyatel'nosti kak nauchnoe napravlenie v muzykal'nom VUZe* [Management of creative activity as a scientific direction in a music university]. *Fundamental researches*. 2013. № 10. P. 1838–1841. [in Russian]
4. Lashenko A. M. *Z istorii kyivs'koi horovoi shkoly*. [From the history of the Kyiv choral school : monography]. Kyiv : Music Ukraine. 2007. 187 p. [in Ukrainian]
5. *Osvitn'io-profesiyna prohrama "Menedzhment sotsiokulturnoi diyal'nosti" pershoho (bakalavr'skoho) rivnyia vyshoi osvity spetsial'nosti "Menedzhment sotsiokulturnoi diyal'nosti" napryamy znan' 02 "Kul'tura i mistetstvo"* [Educational and professional program Management of socio-cultural activities of the first (bachelor's) level of higher education specialty 028 Management of socio-cultural activities in the field of knowledge 02 Culture and Art : approved by order of the rector № 260, 31.08.2020]. *T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"* : website. URL: <https://drive.google.com/file/d/11btKXi2piyqxQpwZ2SzMcTHpY4r4q8Rc/view> (last accessed: 28.12.2021). [in Ukrainian]
6. Pihrov K. S. *Keruvannya horom : pidruchnyk*. [Choir management : textbook]. Kyiv: Music Ukraine. 1976. 235 p. [in Ukrainian]
7. *Polozhennya pro poryadok pryznachennya i vyplatu stipendii studentam, aspirantom i doktorantom*. [Regulations on the procedure for awarding and paying scholarships to students, graduate and doctoral students : approved by order of the rector № 378, 26.12.2019]. *T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium"* : website. URL: https://drive.google.com/file/d/1p1JxCmwwl2ee542EU9Tssf_wB90QeGV/view (last accessed: 28.12.2021). [in Ukrainian]
8. Savenko S. M. *Konkursno-festival'ni formy khorovoi tvorchosti: tradytsiyni modeli ta suchasni tendentsii*. [Competitive and festival forms of choral creativity: traditional models and modern trends] : PhD in Arts thesis' abstract : 17.00.03. Odesa, 2021. 16 p. [in Ukrainian]
9. Sulayeva N. V. *Osnovni pidkhody do menedzhmentu neformal'noi mistets'koi osvity v hudozhn'o-tvorchih kolektivah vyshih pedagogichnih zakladiv*. [Basic approaches to the management of non-formal art education in artistic and creative teams of higher pedagogical educational institutions]. *Origins of pedagogical skills*. Poltava : Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University. 2011. P. 256–263. [in Ukrainian]
10. Tarakanov B. I. & Fedorov A. V. *"Hor vam v pomosh'!", ili Zanimatel'noe horovedenie. Kak v nashe vremya sozdat' hor i ne soiti s uma* ["Choir to help you!" Or Entertaining choir mastering. How to create a choir in our time and not go crazy : textbook]. Moscow : Russian State University for the Humanities. 2019. Publ. the 3-d. 408 p. [in Russian]
11. Chesnokov P. V. *Hor i upravlenie im*. [Choir and Management]. Moscow : The State Musical Publishing. 1961. Publ. the 3-d. 240 p. [in Russian]
12. Yanenko O. K. *Horove mistetstvo yak zasib formuvannya mobil'noho fahivtsya-myzikanta*. [Choral art as a means of forming a mobile musician]. *Youth and Market*. 2012. № 10 (93). P. 163–166. [in Ukrainian]